

**СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФАКУЛТЕТ ПО КЛАСИЧЕСКИ И НОВИ ФИЛОЛОГИИ
КАТЕДРА ПО АРАБИСТИКА И СЕМИТОЛОГИЯ**

Баян Райханова

**СЪВРЕМЕННА АРАБСКА ПРОЗА:
ОТ НЕОКЛАСИЧЕСКОТО КЪМ ПОСТМОДЕРНОТО**

**АВТОРЕФЕРАТ
на дисертация за присъждане на научна степен
„доктор на науките“**

**СОФИЯ
2017**

Дисертационният труд е обсъден и насочен за публична защита на разширено заседание на Катедрата по арабистика и семитология при Факултета по класически и нови филологии на Софийския университет „Св. Климент Охридски“.

Дисертацията е с общ обем 314 страници. Включва увод, три глави, всяка от които съдържа подглави, заключение и библиография.

Публичната защита на дисертационния труд ще състои на от часа в зала, СУ „Св. Климент Охридски“.

СЪДЪРЖАНИЕ

УВОД	5
 ПЪРВА ГЛАВА	
ВЪЗРОЖДЕНСКА ПРОЗА: ПО СТЬПКИТЕ НА ДРУГИТЕ	
I.1. Предвестници на модерната проза.....	7
I.1.1. Времеви рамки.....	8
I.1.2. Периодика.....	9
I.1.3. Литературни преводи.....	9
I.2. Неокласическа проза.....	10
I.2.1. Литературни паметници.....	10
I.2.2. Пътеписи.....	11
I.2.3. Маками.....	13
I.3. Възрожденски роман.....	15
I.3.1. Исторически романи.....	15
I.3.2. Синкретични произведения.....	16
 ВТОРА ГЛАВА	
ОТ НЕОКЛАСИЧЕСКОТО КЪМ МОДЕРНОТО	
II.1. Новелистична школа.....	17
II.1.1. Творчески сдружения.....	18
II.1.2. Разкази на Мухаммад Таймур и последователите му.....	18
II.1.3. Разкази на членовете на школата.....	19
II.2. Романистика на обновителите.....	22
II.2.1. Съвременни романи.....	22
II.2.2. Исторически романи.....	24
II.3. Ангажирана проза.....	26
II.3.1. Ангажирана критика.....	27
II.3.2. Произведения на новите реалисти.....	28

ТРЕТА ГЛАВА**МЕЖДУ МОДЕРНОТО И ПОСТМОДЕРНОТО**

III.1. Жанрови трансформации на разказа.....	30
III.1.1. Традиционни разкази.....	30
III.1.2. Сценични разкази.....	32
III.1.3. Лирически разкази.....	34
III.2. Експериментална проза.....	36
III.2.1. Нова чувствителност.....	37
III.2.2. Между условност и реалност.....	38
III.2.3. От документа към стилизацията.....	40
III.2.4. Фолклорно-митологични мотиви.....	42
III.3. Многообразие на дискурсите.....	45
III.3.1. Концепция за човека.....	46
III.3.2. Модернистки и постмодернистки дискурс.....	46
III.3.3. Реалистически дискурс.....	48
III.3.4. Сантиментално-романтически дискурс.....	51
ЗАКЛЮЧЕНИЕ.....	53
ЦИТИРАНА В АВТОРЕФЕРАТА ЛИТЕРАТУРА.....	55
ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА.....	57
ПРИНОСИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО.....	58

УВОД

Настоящото изследване е посветено на развиващата се в повече от двадесет държави съвременна арабска проза. Като динамична художествена система тя се характеризира с взаимодействието на съставните си компоненти, което предопределя иманентното ѝ развитие и цялостност. За нея са присъщи както тенденциите и закономерностите, валидни за световната литература, така и специфичните черти, обусловени от културно-историческото и социално-политическото своеобразие на региона.

Забелязва се тенденция към изравняване на нивото на художествено развитие в отделните страни под непосредственото въздействие на единната арабско-мюсюлманска култура, която в продължение на векове запазва сакралния си характер. Това позволява да се прилагат общоприетите критерии при оценяването на произведенията на писателите, представящи различни държави, и да се проследи динамиката на развитието на общоарабския литературен процес въз основа на типологическото съотнасяне на явленията, характерни за отделните му периоди.

Темата на дисертацията не е била обект на концептуално и цялостно изследване в световната ориенталистика, въпреки че през последните две десетилетия интересът към арабската художествена словесност като цяло е нараснал значително и са публикувани десетки студии и монографии, притежаващи висока научна стойност.

Актуалността на настоящия труд произтича от недостатъчния брой емпирични и теоретични изследвания с обобщаващ характер и необходимостта от изучаването на съвременните прозаически жанрове за разкриването на динамиката на общоарабския литературен процес.

Обект на изследването е модерната художествена проза като феномен на арабската словесност от втората половина на XIX и началото на XXI век.

Предмет на изследването са процесите на генезиса и развитието на съвременната арабска проза в контекста на взаимодействието ѝ със собствените художествени традиции и с европейската литература.

Текстовият корпус включва произведенията на авторите от различни поколения и школи, които представят Алжир, Египет, Ирак, Йемен, Йордания, Катар, Кувейт, Либия, Ливан, Мароко, ОАЕ, Оман, Палестина, Сирия, Судан и Тунис.

Целта на настоящия труд е да изгради цялостна концепция за съвременната арабска проза, като се проследят формирането и развитието ѝ в диахронен и в синхронен план.

За да се реализира тази цел, към изследването се поставят следните **конкретни задачи**:

- да осъществи преглед и обобщение на най-значимите ориенталистични изследвания, свързани с рецепцията на съвременната арабска литература
- да изясни предпоставките и особеностите на прехода на арабската литература от средновековен тип към модерен
- да открие новите принципи на художественото мислене в неокласическата проза
- да разкрие спецификата на възрожденския роман и функционирането му в преходната епоха
- да проследи формирането на прозаическите жанрове и диференциацията им в творчеството на обновителите
- да анализира феномена на ангажираната проза и критическата му рефлексия през 50-те години на XX в.
- да проследи жанровите трансформации на постколониалния разказ и тенденциите в развитието му през 60-те и 80-те години на XX в.

- да разкрие художествените особености на експерименталната проза през втората половина на 60-те и първата половина на 90-те години на XX в.
- да разгледа художествените дискурси от края на XX и началото на XXI в.

Методологията на труда се определя от спецификата на обекта на изследването. Тя включва взаимнодопълващите подходи (културно-исторически, литературно-теоретически, сравнително-типологически) като най-адекватна стратегия на изследването. Трудът не претендира за всеобхватност и изчерпателност, но цели да представи обща концептуална картина на развитието на модерната арабска проза въз основа на собствените авторски наблюдения и на трудовете на редица арабски учени и литературни критици, на европейски и американски ориенталисти и теоретици.

Структурата на дисертацията е съобразена с основната цел на изследването и конкретните му задачи и е изградена върху системно-хронологически принцип.

ПЪРВА ГЛАВА ВЪЗРОЖДЕНСКА ПРОЗА: ПО СТЬПКИТЕ НА ДРУГИТЕ

I.1. ПРЕДВЕСТНИЦИ НА МОДЕРНАТА ПРОЗА

Смята се, че романът е жанрът на всички жанрове, и всяка национална литература се стреми да открие своя роман. Когато това се осъществи и върховете на романа са достигнати, то изведнъж се оказва, че не е толкова важно в каква форма е протекло самоизразяването на твореца – романното начало може да се открие и в други литературни жанрове. Може би затова практическото приложение на термините *роман* (riwāya), *повест* (qiṣṣa ṭawīla / riwāya qaṣīra) и *къс разказ* (qiṣṣa qaṣīra) е нееднозначно в модерната арабска литература. Тези понятия

получават легитимност благодарение на преводната книжнина през първата половина на XX век, но нерядко се оказват взаимозаменяеми и в наши дни.

Арабският роман доскоро е възприеман от европейците като синоним на египетски роман, тъй като художествените му постижения неизменно се свързват с творчеството на египетските писатели. Въпреки че те са сред най-превежданите автори и са лидери на общоарабския литературен процес, ситуацията постепенно започва да се променя през втората половина на миналия век, когато модерните наративни жанрове и форми се разпространяват практически из целия арабски свят.

I.1.1. Времеви рамки

Границите между отделните периоди в развитието на арабската художествена проза не са статични, тъй като натрупването на новите елементи протича постоянно, а устойчивите черти на миналото претърпяват определени трансформации. Тя преминава през етапа на ученичеството по време на *Възраждането* (al-nahḍa) и постига своята зрялост през втората половина на XX век, когато се появяват редица оригинални произведения, представящи различни жанрово-структурни модификации на романа, повестта и разказа.

Първите сериозни опити за създаване на големи епически форми се предприемат през втората половина на XIX и началото на XX век предимно в Египет и Сирия, която включва териториите на Ливан, Палестина и Йордания до първите десетилетия на XX век. За разлика от художествената словесност в редица държави от Близкия изток и Северна Африка, включени в състава на Османската империя от XVI век до края на Първата световна война, литературата в Египет и Сирия се оказва по-рано въввлечена в процеса на обновлението, а самите държави – в зоната на мощното политическо, икономическо и културно влияние на западноевропейските страни.

I.1.2. Периодика

През XIX век периодиката се развива особено интензивно в Египет благодарение на просветителската дейност на сирийските и ливанските възрожденци, принудени да напуснат родината си заради кървавите стълкновения между мюсюлмани и християни през 1860 г., както и поради тежкото социално-икономическо положение в региона по време на управлението на османския султан Абдул Хамид II (1876–1909). Едни литератори се насочват към Европа, други – към Южна и Северна Америка, но по-голямата част от интелигенцията емигрира в Египет, който към края на XIX век се превръща в своеобразен културно-интелектуален център на арабския свят. В Кайро и Александрия емигрантите основават редица частни периодични издания с обществено-политическа и литературна насоченост. Тематиката на публикуваните в тях статии, есета, очерци и фейлетони е разнообразна, но основният критерий при избора на темите е познавателно-дидактичната им стойност. През призмата на модернизирания религиозен (ислямски и християнски) мироглед възрожденците преосмислят проблемите на религията и науката, автентичността и обновлението, наследството и традициите, изостаналостта и просвещението, мисията на художественото слово в процеса на обновлението на обществото и не на последно място – еманципацията на жената.

I.1.3. Литературни преводи

Ако в Сирия преводаческото движение през Възраждането се развива благодарение на възпитаниците на католическите, протестантските и православните училища и колежи, то в Египет модерните му основи се изграждат от *езиковото училище* (madrasat al-alsun) начело с Рифа ат-Тахтауи (1801–1871). Най-превежданата от тях художествена литература е от френски и английски език. Преводите на

руските класици се появяват във връзка с просветителската дейност на Императорското православно палестинско сдружение, основано през 1882 г. с цел да съдейства поклонничеството в Светите места.

В края на XIX и началото на XX век се забелязва преориентацията на интереса на арабските преводачи от литературата на класицизма и просвещението към европейския и американския романтизъм. Наред с шедьоврите се превеждат и значителен брой творби без висока художествена стойност. В повечето случаи оригиналните произведения се превеждат и се адаптират от самия издател или се публикуват анонимно, без да бъдат посочени източниците, имената на автора и преводача. Литературните преводи, които преминават през периода на *заимстване* (iqtibās) и *адаптация* (takīf), както и възрожденската публицистика, чийто жанров диапазон обхваща статии, очерци, есета и диалози, интензифицират процеса на възраждането и обновлението на арабската художествена словесност. Същевременно те обогатяват традиционната ѝ система с нови форми, стилове, теми и спомагат за появата на оригиналната арабска проза с модерно звучене.

I.2. НЕОКЛАСИЧЕСКА ПРОЗА

Характерна особеност на арабската художествена проза е свързаността ѝ със собственото наследство. През XIX век приемствеността проличава както в опитите на литераторите да съживят традиционните жанрове на класическата арабска словесност, така и в дейността им, насочена към опазване и популяризиране на средновековните художествени образци въз основа на развитието на книгоиздаването и печатарското дело.

I.2.1. Литературни паметници

Сред публикуваните през възрожденския период ръкописни паметници доминират поетическите антологии и макамите сборници на

на ас-Суюти (1858), ал-Харири (1859, 1873), ар-Рази (1865), ал-Уарди (1882), ал-Хамазани (1889) и др. Според статистиката на Сабри Хафиз¹ класическите творби съставят близо 90% от цялата книжовна продукция през 1870 г. През същия период фолклорните произведения се издават със значително по-малък тираж и са представени предимно с образците на народната *сир* (sīra). За разлика от религиозната книжнина, където сирата представлява животопис на пророка Мухаммад, в художествената словесност този жанр е свързан с описанието на живота на изтъкнати предислямски и ислямски герои и се дефинира от съвременните изследователи като народен роман, фолклорна история, роман-епопея и др. Въпреки разнообразието на термините арабският фолклорен роман притежава определена жанрова характеристика и може да се разглежда като своеобразен мост между средновековното народно творчество и модерната художествена проза.

Арабските литературни паметници, включващи класическите и фолклорните произведения, привличат вниманието на редица европейски ориенталисти през XIX век и стават източник за творческото вдъхновение на самите арабски писатели, полагащи основите на модерната литература. Те насочват усилията си към обновяването на традиционните белетристични жанрове, които за разлика от поезията са били в периферията на литературната йерархия векове наред.

1.2.2. Пътеписи

Пътеписът на Рифа ат-Тахтауи *Извлечането на чисто злато от престоя в Париж* (Takhliṣ al-ibrīz ilā talkhīṣ Bārīz, 1834) е смятан за първия образец на модерната художествена словесност. В него авторът споделя впечатленията си от Франция, като прави съпоставки с Египет и критично оценява онези страни на живота на европейците, които не съответстват на етичните норми на исляма. В подкрепа на своите тези

¹ Hafez, Sabry. *The Genesis of Arabic Narrative Discourse. A Study in the Sociology of Modern Arabic Literature*. London, 1993, p. 108.

той се опира на авторитетните мнения на предците и съвременниците, които по един или друг начин потвърждават основната му идея, че истинското обновление на страната е възможно само въз основа на синтеза на арабските духовни ценности и европейския научен и технически опит. Произведението му се превръща в образец за подражание на редица млади писатели, които в художествените си търсения се насочват към белетристиката. Едни литератори разказват за своите странствания извън границите на ислямския свят, а други автори описват пътуванията си към свещените мюсюлмански земи.

Както и през средновековието канонизираните прозаични форми, свързани първоначално с едно съдържание, често се използват от възрожденските автори за други теми. Жанрово-композиционният синкретизъм е характерен за творбата на ливанеца Ахмад Фарис аш-Шидияк (1804–1887) *Крак върху крак, или по стъпките на ал-Фарияк в чужбина* (al-Sāq ‘alā al-sāq fī mā huwa al-Fāryāq aw ayām wa shuhūr wa a‘wām fī ‘ajam al-a‘jām, 1850). Това произведение не може да бъде дефинирано еднозначно заради жанровата контаминация. В него се въвеждат автобиографични елементи и се използват похвати, характерни и за пътеписа, и за макама, и за лексикографския труд. Самото име на главния персонаж ал-Фарияк е образувано от първата сричка на собственото име на писателя и от последната сричка на фамилното му име, които съответно означават *рицар* (fāris) и *архидякон* (shidyāq). Първите части на книгата описват живота на ал-Фарияк в Ливан, Египет, Малта и Тунис, а последната част разказва за престоя му в Англия и Франция. Подобно на Рифа ат-Тахтауи ливанският автор прави сравнение между Запада и Изтока, като отбелязва положителните и отрицателните страни на европейската цивилизация и размишлява върху правата на човека и свободата му, ролята на жената в семейството и обществото. Но за разлика от египетския писател той свързва свободата на отделния човек не толкова със суверенитета на страната и нейното

възраждане, колкото с личната му свобода. На практика тази свобода изглежда като трудно постижим идеал за самия автор, покровителстван от богати меценати през целия си живот.

1.2.3. Маками

Неокласическите тенденции се открояват в творчеството на Насиф ал-Язиджи (1800–1871). Дебютният му сборник *Сливането на двете морета* (Maġmaʿ al-baḥrayn, 1856) съдържа шестдесет маками, които по структура, стил, сюжет и обем не се отличават много от класическите авантюрни образци. Пространствено-времевата последователност в повествованието му се нарушава, а отделните събития и действия се обединяват посредством образите на разказвача Сухайл ибн Аббад и главния персонаж Маймун ибн Хизам, представен като хитрец и измамник. Той често променя облика и поведението си и успява да се измъкне от сложни ситуации благодарение на остроумието и находчивостта си.

Просветителските интенции на Насиф ал-Язиджи се реализират в сборника чрез популяризиране на знанията. Той въвежда разнообразна информация, засягаща медицинската терминология и билките, зодиакалните знаци и фазите на луната, националната кухня и кухненските съдове. Освен това писателят споделя с читателя филологическия си опит, като разсъждава върху правилата на словообразуването и граматическите форми. Според Джон Хейууд той демонстрира майсторско владение на езика и с лингвистичната си компетентност опровергава разпространеното сред консервативните кръгове твърдение, че арабският език не може да бъде християнизиран².

Най-ранната творба на египтянина Али Мубарак (1823–1893) *Алам ад-Дин* (ʿAlam al-Dīn, 1882) предизвиква спорни оценки и мнения. Някои изследователи отбелязват връзката ѝ с пътеписния жанр и макама, други

² Виж: Haywood, John. *Modern Arabic Literature. 1800-1970*. London, 1971, p. 48.

ориенталисти я дефинират като просветителски роман, повлиян от френските образци. В много отношения *Алам ад-Дин* напомня пътеписа на Рифа ат-Тахтауи. Пътешествието на героите на Мубарак преминава през същия маршрут, който е описан в произведението на предшественика, но рамките на повествованието му се разширяват чрез участието на второстепенните персонажи и разнообразието на дискутираните от тях теми. В подкрепа на своите наблюдения и твърдения авторът се обръща към кораничните айяти и хадиси, цитира класически стихове и пословици. Познатите културни елементи, въвлечени в контекста, предизвикват определени образни асоциации и не се нуждаят от разгърнати описания. Целта на писателя е да изтъкне ролята на научните знания в прогреса на арабското общество, както и важността на културния диалог между Изтока и Запада.

От жанрова гледна точка произведението на Мухаммад ал-Мууайлихи (1858–1930 *Историята на Иса ибн Хишам* (Ḥadīth ʿĪsā ibn Hishām, 1907) представлява неокласически образец на макама, въпреки че нерядко го определят като роман или макамен роман. За разлика от предшествениците ал-Мууайлихи няма просветителски амбиции. Той се стреми адекватно да пресъздаде реалиите на съвременния живот в Египет и да покаже промените, настъпили в страната вследствие на контактите със западната цивилизация. С тази цел авторът въвежда образа на разказвача и му дава името Иса ибн Хишам, познато от макамния сборник на ал-Хамазани. Другата централна фигура е Ахмад паша, живял и починал по време на управлението на Мухаммад Али. След петдесет години той се съживява и попада в Кайро през периода на английската окупация в края на XIX в. Възкръсването на героя става завръзка на сюжетното действие и напомня не само за творбата на ал-Маарри, но и за един от мотивите на кораничната сура *Пещерата*, където се разказва за хората, които са спали в пещерата повече от триста години и са възкръснали.

Творчеството на Мухаммад ал-Муайлихи и предшествениците му свидетелства, че разнопосочните тенденции в развитието на арабската проза се обуславя не толкова от религиозната принадлежност и образованието на авторите, колкото от индивидуалните им художествени предпочитания и нагласи. Докато неокласиците вървят по стъпките на своите предци и се стремят да възродят прозаическите жанрове на средновековната литература, като ги изпълват с ново съдържание, редица други писатели се насочват към преосмисляне на опита на западноевропейските литератури, с които се запознават както в оригинал, така и чрез преводи.

1.3. ВЪЗРОЖДЕНСКИ РОМАН

Ако романът в сравнение с епоса открива нова зона за построяване на литературните образи, а именно зоната за максимален контакт с настоящето (съвременността) в неговата незавършеност³, то появата на историческите романи в арабската възрожденска проза бележи прехода на традиционната литература към нов тип, а заедно с това – и към промяната на жанровия хронотоп.

1.3.1. Исторически романи

Сред основоположниците на историческия роман е ливанецът Джурджи Зайдан (1861–1914), който надминава колегите си както по брой на книгите, така и с жанрово-тематичното им разнообразие. Той е автор на повече от двадесет обемни исторически произведения, сред които са *Тиранията на мамлюците* (Istibdād al-mamālīk, 1893), *Покоряването на Андалусия* (Fath al-Andalus, 1902–1903), *Османският преврат* (al-Inqilāb al-‘uthmānī, 1911) и др. Успехът им се дължи до голяма степен на това, че писателят съумява да преобразува абсолютното минало на епопеята в относителното минало на романа. От

³ Бахтин, Михаил. *Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет*. Москва, 1975, с. 455.

една страна, миналото е представено в тях като променлив и незавършен процес по аналогия с настоящото, а от друга страна – като свят, който е отдалечен във времето и е различен от този на читателите. Същевременно стремежът на автора художествено да реконструира различни периоди от многовековната ислямска история не измества епическата памет за нея. Автономните сюжетни линии практически отсъстват в произведенията му и всички елементи на повествователната структура се съотнасят с развитието на образите на централните персонажи, а заедно с тях – с авторския поглед към историческите конфликти, в които героите се оказват въввлечени. Те винаги се озовават в центъра на борбата между силите на доброто и силите на злото.

Дихотомното описание на историческата реалност е характерна за произведенията на Салим ал-Бустани (1846–1884), който не само превежда творби на западноевропейски автори, но се опитва и да им подражава в собственото си творчество. Според Мати Муса той е изцяло привързан към принципите на Френската революция и пръв използва метафоричния израз *духът на епохата* (rūḥ al-‘aṣr), който се асоциира с идеите за свобода, равенство и религиозна търпимост⁴. Тази концепция е в основата на първите му произведения *Занубия* (Zanūbiā, 1871), *Будур* (Budūr, 1872) и др., където се пресичат история, дидактика и художествена измислица и на преден план се издигат образите на жените. Салим ал-Бустани изнася имената на героините, олицетворяващи *духа на епохата*, в заглавията на творбите си и изгражда образите им в съответствие с просветителския модел за еманципираната жена.

1.3.2. Синкретични произведения

През Възраждането литературните произведения се дефинират терминологично в зависимост от индивидуалните нагласи на самите

⁴ Moosa, Matti. *The Origins of Modern Arabic Fiction*. Boulder & London, 1997, pp. 163-164.

творци и на техните литературни критици, а не според жанровата доминанта. Понякога авторите придружават произведенията си с подзаглавия, където посочват жанрово-тематичните им признаци. Например сирийският писател Шукри ал-Асали (1868–1916) публикува *Трагедиите на нещастниците* (Fajāʿ al-bāʿisīn, 1907) и уточнява, че творбата му е *национален нравоописателен роман* (al-riwāya al-akhlāqīyya al-qawmiyya). Иракският литератор Сулайман ад-Дахил определя книгата си *Назъм паша* (Nāẓim bāshā, 1911) като роман, който е *социален, политически, исторически и художествен* (al-riwāya al-ijtimāʿīyya wa al-siyāsiyya wa al-tārīkhiyya wa al-adabiyya).

Прозаиците реализират просветителско-моралистичните си интенции, като се осланят на сантиментално-романтическите традиции. Схематичността на образите, недълбоката психологическа и социална мотивация на постъпките им, както и условността на сюжета може да се обяснят с факта, че образността на възрожденските романи се определя до голяма степен от литературните канони, които са породени не само от просветителско-рационалистичния светоглед, но и са наследени от средновековната класическа словесност. Повлияни до голяма степен от образците на западноевропейската литература, те изиграват своята роля в процеса на формиране на художествената проза от съвременен тип.

ВТОРА ГЛАВА ОТ НЕОКЛАСИЧЕСКОТО КЪМ МОДЕРНОТО

II.1. НОВЕЛИСТИЧНА ШКОЛА

Създадените през втората половина на XIX и началото на XX век произведения се характеризират както с недовършеността, така и с чертите, които са присъщи на зрелите и сформирани вече жанрове. В тях проличават редица художествени открития и очевидни за съвременния естетически вкус недостатъци. Те нерядко се възприемат и като

достойнства от читателите, изхождащи в преценките си от специфичните за времето идеали и критерии. В този смисъл новите повествователни жанрове на арабската художествена словесност представляват синхронния пласт на различните жанрови модификации, които диахронно се проявяват в продължение на дългата им история в много други литератури.

II.1.1. Творчески сдружения

В началото на XX век естетическата доминанта на модерната арабска литература се формира в условията на политическите катаклизми и нарастващото освободително движение срещу експанзията на европейските държави, които установяват контрол върху повечето арабски страни. През този период литераторите започват да се обединяват в творчески съюзи и асоциации. Сред тях са *ас-Садикия* (al-Şādīqīyūa, 1905) в Тунис, *ат-Тауфикия* (al-Taufīqīyūa, 1908) в Константинопол, *Клубът на Салих бей* (Nādī Şālih bāī, 1908) в Алжир, *Литературният клуб на висшето училище* (Nādī al-madrasa al-‘ulīā, 1915) в Рабат и др. Процесът на литературното развитие се интензифицира и благодарение на *Школата за нова литература и изкуство* (Madrasat al-ādāb wa al-funūn al-jadīda), иницирана от Мухаммад Таймур (1892–1921) и Ахмад Хайри Саид в Кайро през 1918 г. Впоследствие тя придобива известност като *Новата школа* (al-Madrasa al-ḥadītha) и *Новата новелистична школа* (al-Madrasa al-ḥadītha fī al-qiṣṣa al-qaṣīra), която чрез *разрушението* (al-hadm) и *създанието* (al-binā’) цели да извърши радикалните промени в арабската художествена словесност.

II.1.2. Разкази на Мухаммад Таймур и последователите му

Мухаммад Таймур се смята за един от първите представители на новелистичната школа, които се обръщат към късите наративи. Разказите му са обединени под общите заглавия *Това, което виждат*

очите (Mā tarāhu al-‘uyūn) и *Рефлексии* (Khawāṭir) и излизат през 1917–1918 г. Със своята сценичност и контрастност те донякъде напомнят нравоучителните скечове на възрожденеца Абдалла Надим (ок. 1843–1896). Контрастивният принцип проличава дори в заглавията им: *Млякото с кафето и млякото с прахта* (Laban bi-l-qahwa wa laban bi-t-turāb), *Сватба и погребение* (‘Urs wa ma’tam), *Тук и там* (Hunā wa hunāka), *Той и тя* (Huwa wa hiya). В своята съвкупност тези произведения са калейдоскопични и пресъздават съвременната египетска действителност чрез социално-битови и нравствени колизии.

Новаторството на Мухаммад Таймур проличава не само в свиването на обемните словесни форми и правдивото пресъздаване на битието на човека и заобикалящия го свят, но и в художественото им съотнасяне. Той не оценява постъпките на персонажите си по предварително зададени нравствени параметри, тъй като общоприетите критерии не са абсолютни и задължителни за него. В произведенията на Таймур предметната йерархия отсъства и на преден план се извежда принципът на случайността, който е обусловен от авторския стремеж към достоверност. Този принцип се открива в произведенията на иракчанина Махмуд Ахмад ас-Сайид (1901–1937), на йорданеца Мухаммад Субхи Абу Ганима (1902–1970), както и в творбите на сирийците Иса (поч. 1922 г.) и Шихата Убайд (поч. 1966 г.), чиято писателска дейност протича изцяло в Египет и се асоциира с новелистичната школа, въпреки че формално не се присъединяват към нея.

II.1.3. Разкази на членовете на школата

В сравнение с Иса и Шихата Убайд, чийто литературен живот се оказва много кратък, египетският новелист Махмуд Тахир Лашин (1894–1954) се занимава с творческа дейност повече от едно десетилетие. Тематичният диапазон на творбите му е широк. Социално значимите проблеми, свързани с комарджийството и злоупотребата с алкохол, са в

центъра на *Призракът в огледалото* (al-Shabaḥ al-māthil fī al-mir'āh), *Ало* (Alwū), *На дъното на пропастта* (Fī qarār al-hāwiya) и *Къща под наем* (Manzil li-l-ījār). Корупцията и лицемерието на религиозните водачи се описват в *Зоната на мълчанието* (Minṭaqat al-ṣamt), *Разговор за селото* (Ḥadīth al-qarya) и др. Алчността на служителите на реда се разкрива в *Сержант Багдади* (al-Shāwīsh Baghdādī). Освен това писателят се обръща към проблемите на брака и семейството. В творбите *Разказват, че* (Yuḥkā 'anna), *Вярно* (Ṣaḥḥ), *Разкази за женитбата със Суад* (Qiṣṣat zawājīhi bi-Su'ād) той споделя истории за несполучливи бракове и дисхармонични отношения между съпрузи, обусловени от неравностойното социално положение или от възрастовата разлика.

Произведенията на Лашин се отличават не само с актуалната си тематика, свързана с египетската действителност, но и с дескриптивната техника. В едни разкази той предпочита острата фабула, а в други – зарисовките на психологическите ситуации. Тяхната динамика отразява нарастването на емоционалната напрегнатост и изострянето на чувствата на героите, които се оказват изправени пред морални дилеми и трудности. Писателят се стреми към хармонично интегриране на формалните и съдържателните елементи в текста. Подобно на Субхи Абу Ганима той избягва директните авторски намеси и наставления, дългото експозе и изкуствените диалози, но понякога използва чуждици като например *автомобил, пропаганда, оркестър* и др.

Махмуд Таймур (1894–1973), който е по-малък брат на Мухаммад Таймур, дебютира като писател и поет в египетските периодични издания през 1916 г. Разнообразното му творчество на предизвиква голям интерес сред читателската аудитория. Едни го сравняват с Едгар По и Гогол, а други – с Мопасан и Чехов. Сред ранните публикации на Махмуд Таймур са *Глупакът* (Mughaffal), *Изкуство на безумието* (al-Junūn funūn), *Баща и син* (Ab wa ibn) и др., които излизат под псевдонима *Египетският Мопасан* (Mūbāsān al-miṣrī). Например

разказът му *Майсторът Шихата иска надницата си* (al-Ustā Shihāta uṭālib bi-ujratihi, 1925) напомня за френския писател не само с псевдонима, но и с тематиката. Подобно на новелата *Шкафът* на Мопасан, където на преден план се извежда феноменът на проституцията, в произведението на Махмуд Таймур се изследват обстоятелствата, довели младата героиня Икбал до нравствената деградация.

Пътуванията в Европа и Америка, както и двугодишният престой в Швейцария се отразяват върху мирогледа на Махмуд Таймур. Творчеството му се обогатява с нови теми, жанрове и изразни средства. В стремежа си да представи едно обективно повествование той се отказва от *стилистичните излишества* (ṭughiān al-zakhārif) и от традиционния разказ в трето лице. Ролята на наратора в редица нови творби се поема от героите му. Освен това за разлика от ранните разкази, където разговорният език се въвежда като част от националния колорит, в преработените и новосъздадените произведения речта на персонажите се гради въз основа на книжовния арабски език.

Яхия Хакки е един от най-младите представители на новелистичната школа. Ранните му разкази *Смърт и размисли* (al-Mawt wa-al-tafkīr, 1926), *Кой е лудият* (Man al-majnūn, 1927), *Надзирателят Абд ат-Тауаб ефенди* (ʿAbd al-Tawāb afandī al-sajjān, 1927), *Картина на живота* (Ṣūra min ḥayāh, 1927), *Крайт на шейх Мустафа* (Nihāyat al-shaykh Muṣṭafā, 1927) със сюжетното си разнообразие и с оптимистично-ироничния си стил се доближават до сборника *Рефлексии* на Мухаммад Таймур. В своята съвкупност тези произведения представляват битови сценки и нравоописателни етюди, които самият писател определя като *картини* (lawḥāt).

Импresiонистичните описания на бита и нравите на съвременниците с течение на времето се изместват от сюжетните разкази, където чрез външната форма се отразява вътрешният ритъм на националния живот.

Авторската индивидуалност в тях се откроява чрез проблемно-тематичното разнообразие и богатството на изразните средства, включително и чрез въвеждането на разговорния език.

II.2. РОМАНИСТИКА НА ОБНОВИТЕЛИТЕ

Достигането на висините на романния жанр е своеобразно мерило за зрелостта на една литература. Въпреки опитите да бъдат възродени традициите на класическата макама в началото на XX век, романът от модерен тип я измества напълно благодарение на творчеството на обновителите и университетското поколение начело с египетския писател Мухаммад Хусайн Хайкал (1888–1956), считан за истински основоположник на този жанр.

II.2.1. Съвременни романи

Мухаммад Хусайн Хайкал публикува дебютната си творба *Зайнаб* (Zaynab, 1914) под псевдонима *Египтянин селянин* (Miṣrī fallāḥ). Някои изследователи обясняват използването на този псевдоним с несъвместимостта между служебното положение на Хайкал, практикуващ адвокатската си професия, и славата му на автор на любовен роман. Други критици, сред които е Роджър Алън, изтъкват изключително маркетинговите цели на литератора⁵. С лирическите си послания и романтическата си образност произведението на Хайкал се доближава до *Погледите* (al-Nazarāt, 1910) на Мустафа Лютфи ал-Манфалюти (1876–1924), *Счупените криле* (al-Ajniḥa al-mutakassira, 1912) на Джубран Халил Джубран (1883–1931) и др. Но за разлика от тях стилового единство на творбата му се нарушава с въвеждането на разговорния език в диалогичната реч на персонажите.

Наративът на Хайкал включва две паралелни линии. Едната линия е свързана с трагичната съдба на Зайнаб, представена като бедно селско

⁵ Allen, Roger. *The Beginnings of the Arabic Novel*. In: *Modern Arabic Literature*. Ed. by Badawi M.M. Cambridge, 1992, pp. 190-191.

момиче с благородно сърце и кротък нрав. Въпреки че е влюбена в друг, Зайнаб не се осмелява да се противопостави на родовите традиции и е принудена да се омъжи за чорбаджийския син Хасан. След като любимият ѝ Ибрахим е мобилизиран за редовна военна служба и е пратен в Судан, девойката се разболява и умира от туберкулоза. Другата сюжетна линия разказва за любовните премеждия на студента Хамид, който е син на богат земевладелец и прекарва лятната си ваканция в родното село.

Според Абд ал-Мухсин Таха Бадр героят Хамид много напомня за своя създател с духовните му търсения през юношеската си възраст⁶. Хилари Килпатрик също споменава за автобиографизма като основа на творбата на Хайкал, но изтъква близостта на образа му с литературните персонажи на Русо, чиито идеи оказват влияние за формиране на мирогледа на самия писател⁷. Подобно на тях героят на Хайкал е романтик по душа, склонен към меланхолични настроения. Заслепен от водовъртежа на обхваналите го чувства, той е привлечен от красивата селянка Зайнаб, а след това и от братовчедката Азиза, която също се подчинява на традиционните порядки и се омъжва според волята на баща си. Младежът се оказва неспособен да взема смели и бързи решения заради вътрешната си инертност. Недоволен от себе си и от околните, той напуска родителския дом, за да търси щастието в големия град.

След успешния дебют на Хайкал броят на романните повествования нараства значително. Те са представени с образците на *високата литература* (al-adab al-‘ālī), нацелена към разкриването на дълбинните връзки между житейските явления, и на *ниската литература* (al-adab al-munḥafīḍ), ориентирана към задоволяването на вкусовете на

⁶ Ṭaha Badr, ‘Abd al-Muḥsin. *Ṭaṭawwur al-riwāya al-‘arabiyya fī Miṣr. 1870–1938*. Al-Qāhira, 1968, §. 318.

⁷ Kilpatrick, Hilary. *The Egyptian novel from Zaynab to 1980*. In: *Modern Arabic Literature*. Ed. by Badawi M.M. Cambridge, 1992, p. 225.

непретенциозния читател и към постигането на комерчески успех. Индивидуалното авторско начало в тях се проявява в засилването на автобиографизма. През призмата на своя жизнен опит писателите пресъздават съвременната действителност, като изследват проблемите, свързани с разслояването на обществото, корупцията на чиновниците и религиозните служители, миграцията на селяните към големите градове и др.

Появата на зрелия образец на автобиографичния роман се дължи на Таха Хусайн (1889–1973). Трилогията *Дните* (al-Ayyām, 1926–1955) му донася признание както в арабския свят, така и в чужбина. Въпреки че творбата е автобиографична, писателят не се отъждествява напълно с героя си и се дистанцира, като презентира авторското аз от трето лице и нарича персонажа в първите две части *момче*, *момък* и *младеж* и в последната част – *приятел*. За разлика от произведенията на предшествениците Ибрахим Абд ал-Кадир ал-Мазини (1890–1949), Тауфик ал-Хаким (1898–1987), Аббас Махмуд ал-Аккад (1889–1964) и др. в *Дните* Таха Хусайн не се стреми да направи равносметка на собствения си живот или целенасочено да пресъздаде обществено-политическата ситуация в Египет. Основната му цел е да покаже еволюцията на своя герой в контекста на изминалите събития, които се оказват съдбовни и за него, и за страната му.

II.2.2. Исторически романи

Националното пробуждане (īqāz al-umma) в Египет, Ливан и Сирия, които официално придобиват своята независимост по-рано от останалите арабски държави, рефлектира върху художествено-естетическите търсения на обновителите. Популярността на историческата проза нараства благодарение на творчеството на редица обновители, които продължават традициите на възрожденците, но демонстрират по-развито историческо и художествено мислене. Те се

стремят да преодолеят дидактизма на предшествениците си и да избегнат схематизма в изграждането на сюжета и образите. Историята, която се осмисля по аналогия със съвременността, им дава богат материал за изразяване на националната си идентичност.

Историческата тема е широко застъпена в творчеството на младите автори, които придобиват висшето си образование в Кайрския университет и са известни в литературните среди като *университетско поколение* (jau1 al-jāmi‘iyn). Сред тях е Наджиб Махфуз (1911–2006), който завършва Философския факултет през 1934 г. Сред ранните му произведения са историческите романи *Играта на съдбите* (‘Abath al-aqdār, 1939), *Родопис* (Rādūbīs, 1943) и *Борбата на Тива* (Kifāḥ Ṭība, 1944), където доминира романтичната поетика, а нравствено-философските и социално-психологическите интенции на писателя се проявяват все още импулсивно и латентно.

За да сподели своето виждане за националната история и да изтъкне ролята на личността в нея, Наджиб Махфуз пресъздава различни образи, представящи фараонските династии. В *Играта на съдбите* фараонът Хуфу е човек на разума, загрижен за бъдещето на Египет. В *Родопис* фараонът Меренра е човек на страстта, превърнал се в жертва на любовта. В *Борбата на Тива* фараонът Ахмос е човек на дълга, който напомня за традиционния образ на *непобедимия рицар* (fārīs al-fursān) от фолклорните романи и става един от символите на национално-освободителното движение в страната. За разлика от Меренра той превъзмогва романтичните чувства към хиксоската принцеса, за да брани интересите на поданиците си.

В сравнение с произведенията на предшествениците съотношението на миналото и настоящето се променя в историческите романи на Наджиб Махфуз. Съвременността в тях се усеща в самия модус на изображението. Някои ориенталисти посочват обвързаността им с обществената ситуация в страната по време на монархическия режим, а

други изследователи – с модерния социален роман, чиято проблематика навлиза в арабската проза чрез историческата проза и се маркира още в първите книги на Наджиб Махфуз. Въпреки че писателят се отказва от първоначалния си проект за написване на поредица от исторически романи, във фараонския му цикъл се съдържат наченки на идеите, които обуславят появата на сложната обществено-философска проблематика в по-късните му произведения, публикувани през втората половина на миналия век.

Усложняването на отношенията между миналото и настоящето и засилването на автобиографизма в романното творчество на обновителите се проявяват в своеобразието на художествените образи, сюжетните ситуации и композиционните решения. Художествените им постижения допринасят за жанрово-стиловата диференциация на модерната арабска проза и издигането ѝ до водещи позиции в литературната йерархия през втората половина на века.

II.3. АНГАЖИРАНА ПРОЗА

Активизирането на литературните процеси в арабските страни през 50-те години е свързано с нарастването на ролята на специализираните периодични издания и литературно-творческите обединения начело с *Асоциацията на арабските писатели* (Rābiṭat al-kuttāb al-‘Arab, 1954–1959), както и с реорганизацията на образователната система в съответствие с новите стратегии за всеобщото ограмотяване, сред които е политиката на арабизирането на коренното население в страните от Магреба.

Обемът на художествената продукция, публикувана в периодичните издания и насочена към масовия читател, значително се увеличава в сравнение с предишното десетилетие благодарение на творческата активност на младите автори, за мнозина от които писателската професия става основна. Като всяко ново поколение те започват с бунта

срещу естетическите схващания на предшествениците и се стремят да наложат по-модерно разбиране за литературата.

II.3.1. Ангажирана критика

Идеята за ангажираността засяга практически всички жанрове на арабската художествена словесност през 50-те и началото на 60-те години. Според Пол Стаки тя е провокирана от съчетанието на социалните и политическите фактори, едни от които са негативни (например Палестинската война през 1948 г.), а други – позитивни (в частност, военният преврат, извършен от организацията *Свободни офицери* в Египет през 1952 г.)⁸.

Ливанският ежемесечник *Литератури* (al-Ādāb) се превръща в едно от най-влиятелните печатни издания в арабския свят през този период. Уводната статия на Сухайл Идрис (1923–2008) *Мисията на литературите* (Risālat al-ādāb)⁹ към първия му брой може да се смята за своеобразен манифест на арабските интелектуалци, повлияни от идеите на марксизма, екзистенциализма и национализма. Статията на Идрис е последвана от много други публикации, дискутиращи важноста на връзката между литературата и действителността, както и ролята на твореца в условията на променящия се социално-исторически контекст.

Литературните полемки относно идейните и познавателните функции на модерната арабска словесност се водят в редица други периодични издания, които се появяват през 50-те години. Проблемно-тематичната палитра на тези дискусии имплицитно се отразява в названията на публикуваните в тях литературно-критически статии, есета и рецензии, като например *Между литературата и живота* (Bain al-adab wa al-ḥayāh) на сириецца Илиан Дайрани (1909–1991), *Значението на съзнанието в литературата* (Qīmat al-wa‘y fī al-adab) на иракчанина

⁸ Starkey, Paul. *Commitment*. In: *Encyclopedia of Arabic Literature*. Ed. by Meisami J.S. and Starkey P. London & New York, 1998, p. 175.

⁹ Idrīs, Suhail. *Risālat al-ādāb*. Fī: *Al-Ādāb*. Al-‘Adad 1, 1953, ș. 1.

Гаиб Туама Фарман (1927–1990), *Литературата и моралът* (al-Adab wa al-akhlāq) и *Писателят е учител* (al-Kātib mu'allim) на либиеца Халифа Мухаммад ат-Тлиси (1930–2010) и др.

Интензификацията на литературния процес, придружен от дискусиите между младото и старото поколение относно мисията на литературата и социално-политическата ѝ ангажираност, спомага за утвърждаването на реализма като доминираща естетика в арабската художествена словесност през 50-те години на XX век.

II.3.2. Произведения на новите реалисти

Ангажираната проза се асоциира с произведенията на египтяните Абд ар-Рахман аш-Шаркауи (1920–1987) и Юсуф Идрис (1927–1991), на сирийците Ханна Мина (1924–2015) и Абд ас-Салям ал-Уджайли (1918–2006), на мароканеца Ахмад Абд ас-Салям ал-Баккали (1932–2010), публикувани предимно през 50-те години. Сред тях се нареждат и творбите на Наджиб Махфуз от така наречения кайрски цикъл: *Новият Кайро* (al-Qāhira al-jadīda, 1945), *Хан ал-Халили* (Khān al-Khalīlī, 1946), *Уличката ал-Мидакк* (Zuqāq al-Midaqq, 1947), *Миражът* (al-Sarāb, 1948), *Начало и край* (Bidāya wa nihāya, 1949), както и трилогията му, отличена с националната литературна награда през 1957 г. Тя е съставена от романите *Байн ал-касрайн* (Bain al-qaṣrayn, 1956), *Каср аш-шаук* (Qaṣr al-shawq, 1957) и *ас-Суккария* (al-Sukkaṛīya, 1957), чиито заглавия представляват названията на улиците в кайрския квартал ал-Джамалия, където писателят е роден и израснал. Сабри Хафиз¹⁰ и Рашид ал-Инани¹¹ ги оценяват като типични образци на социалния реализъм, а Винсент Монтейл – на ангажираната литература¹².

¹⁰ Hafez, Sabry. *The Transformation of Reality and the Arabic Novel's Aesthetic Response*. In: *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*. University of London. Vol. LVII, Part 1, 1994, p. 105.

¹¹ El-Enany, Rasheed. *Mahfouz: A Great Novel and a Wanting Translation*. In: *Third World Quarterly*. Vol. 13, No. 1, 1992, p.188.

¹² Monteil, Vincent. *Anthologie bilingue de la littérature arabe contemporaine*. Beyrouth, 1961, p. XXVI.

В кайрския цикъл Наджиб Махфуз проследява развитието на египетското общество чрез драматичните и трагичните съдби на героите, които започват съзнателния си живот в периода между двете световни войни и не успяват да реализират юношеските си мечти. Те се различават по идеологическите си възгледи и моралните си ценности, но са обединени от желанието да надскочат собствените си бариери и страхове, както и еснафския свят, в който живеят. В трилогията му времевите рамки на сюжетното действие съвпадат напълно с хронологията на историческите събития в Египет. Повествованието започва с възкачването на престола на султан Фуад I през 1917 г. и завършва през 1944 г., когато приближават края на Втората световна война и пълното освобождение на страната. По този начин авторът успява да представи широка панорама на египетската действителност.

В жанрово отношение трилогията на Махфуз се определя от критиците като семейна хроника. При това се посочва влиянието на образците на съвременната европейска литература, сред които са творбите на Оноре дьо Балзак, Гюстав Флобер, Емил Зола и др. Въпреки че сюжетните линии на повествованието са свързани с живота на три поколения от рода на Ахмад Абд ал-Джауад, трилогията излиза извън рамките на семейния роман. Чрез съдбите на главните и второстепенните герои писателят разкрива конфликтите и противоречията, породени от историческото изоставане на Изтока от Запада, и стремежа на египтяните да го преодолеят.

Насочена към масовия читател, ангажираната проза пресъздава националното битие на хората от различни социални слоеве и разкрива промените, които настъпват под въздействието на външните фактори в съзнанието на индивида. Творческата еволюция на нейните създатели преминава от декларирането на идеите към художественото им въплъщаване, от схематичните образи на героите към по-задълбоченото

разработване на характерите, чиято мотивация се определя от социално-историческите детерминанти.

ТРЕТА ГЛАВА МЕЖДУ МОДЕРНОТО И ПОСТМОДЕРНОТО

III.1. ЖАНРОВИ ТРАНСФОРМАЦИИ НА РАЗКАЗА

Литературните процеси, протичащи в арабските държави през втората половина на XX век, като цяло се синхронизират и придобиват ясно изразени признаци на типологическото сходство. Тяхната конвергенция е обусловена както от закономерностите на иманентното художествено развитие, така и от политическите и социално-икономическите трансформации, които настъпват в арабските страни през 60-те – 80-те години.

В стремежа да разкрият многообразието на националната действителност писателите не се ограничават с *външното правдоподобие* (al-tashābuh al-zāhirī), характерно за творчеството на обновителите, а след това и на поколението на 50-те години. Те използват разнообразна модерна наративна техника, за да представят своето виждане за света и човека. Това неизбежно се отразява върху структурно-композиционните и формално-стилистичните особености на творбите им, представени от различни типове разкази.

III.1.1. Традиционни разкази

В сравнение с предишните образци традиционният арабски разказ в трето лице претърпява значителни промени, свързани със задълбочаването на психологическия анализ. Тези трансформации проличават в дебютния сборник на палестинския писател Гассан Канафани (1936–1972) *Смърт на легло номер 12* (Mawt sarīr raqm 12), публикуван през 1961 г. Сред включените в сборника разкази се

открояват произведенията, пресъздаващи вътрешния свят на героите като затворена система, и творбите, където чрез съдбата на отделния човек се показва трагичната съдба на народа. Героите на Канафани не загубват националното си самосъзнание и идентичност, въпреки че са превърнати в бежанци след Арабско-израелската война през 1948 г. Мнозина от тях са обзети от разкание за бягството от родината, но същевременно са изпълнени с вяра в своето завръщане в *обетованата земя* (arḍ al-mī'ād).

Привързаността към обективната форма на повествованието проличава в творчеството на либиеца Али Мустафа ал-Мисурати (р. 1926 г.) и кувейтчанина Сулайман аш-Шатти (р. 1943 г.). Ако в произведението на ал-Мисурати *Учител за забрадената девойка* (Mudarris li-bint muḥajjaba, 1962) сюжетните ситуации и колизии така или иначе водят към ключовото събитие, то новелистичната структура на *Човекът от горния рафт* (Rajul min al-raff al-ʿālī, 1982) от едноименния сборник на аш-Шатти се определя от бързата смяна на сцените от живота, чиято целокупност съответства на логиката на самия живот. Същевременно авторът се стреми да надникне в дълбините на човешкия характер и да ги съизмери с духовния опит на социума. Това определя конструктивните особености на наративното пространство, свързани с редуването на различни ракурси на изображението. Панорамното или *ландшафтното зрение*¹³ уплътнява събитийния ред на повествованието и очертава общия поток на живота, докато крупният или близък план се концентрира върху вътрешното му съдържание. Извънфабулните елементи, представящи описателната страна, стават своеобразен еквивалент на разклонените сюжетни линии, характерни за романния жанр.

¹³ Лихачев, Дмитрий. *Против дилетантизма в изучении Слова о полку Игореве*. В: *Исследования Слова о полку Игореве*. Ленинград, 1986, с. 183-196.
<< http://www.lihachev.ru/pic/site/files/fulltext/Protiv_dilet_Slovo.pdf>>

Произведенията на иракския писател Абд ар-Рахман Маджид ар-Рубаи (р. 1939 г.), включени в сборници *Сабята и корабът* (al-Saif wa al-safīna, 1966), *Сянката в главата* (al-Zill fī al-ra's, 1968), *Лица от изморителното пътуване* (Wujūh min riḥlat al-ta'ab, 1969), *Кротки очи* (ʿUyūn fī al-ḥilm, 1974), *Конете* (al-Khuyūl, 1976) и др., представляват предимно разкази за вътрешно приключение. Те запазват динамизма на сюжетно-фабулното действие, но заедно с това са насочени към разкриването на вътрешния свят на индивида. В *Кралството на козлите* (Mamlakat al-wu'ūl, 1974) писателят се обръща към иракската действителност по време на монархическия режим на Фейсал II (1939–1958) и описва ежедневието на Саади, който е бивш затворник и активист в революционното движение. Авторът показва трагичната предопределеност на живота му не само чрез социални, но и чрез екзистенциални мотивировки.

Положението на жената в ислямския свят става доминантна тема в произведенията на ливанската писателка Ханан аш-Шейх (р. 1945 г.), сред които са *Самоубийството на мъртвия човек* (Intiḥār rajul mauyit, 1970), *Конят на дявола* (Faras al-shayṭān, 1975), *Историята на Захра* (Ḥikāyat Zahra, 1980), *Мускусът на газелата* (Misk al-ghazāl, 1989) и др. Последните две книги са забранени след отпечатването им в редица арабски страни заради табуираните теми, засягащи сексуалното поведение на хората. В тях се запазва детайлизирането на психологическите процеси и същевременно проличава стремежът на авторката към задълбоченото въплъщаване на епическия принцип за съотнасянето на явленията, протичащи в света, и съдбата на отделната личност.

III.1.2. Сценични разкази

Тенденцията към намаляване на динамизма на външносъбитийния ред, свързана с интензификацията на интелектуално-психологическия

план, проличава не само в разказите, където авторът поема повествователната инициатива, но и в така наречените *сценични* (qīṣaṣ masraḥīyuwa) или *диалогични разкази* (qīṣaṣ ḥiwāriyuwa). В тях диалогът изразява самото действие и се превръща в доминиращата форма на реализацията на конфликта.

Кувейтският писател Уалид ар-Раджиб (р. 1954 г.) се опитва да следва каноните на драматургичното изкуство в произведението *Звездите върху пагоните са по-малко... или повече* (Nujūm aqall... nujūm akthar, 1976), посветено на проблема за свободата на човека и правата му в общество с военно-диктаторски режим. Той структурира събитийния материал на разказа в няколко действия, като запазва традиционната композиционна рамка, съставена от експозицията, завръзката, кулминацията и развързката. В жанрово отношение самият автор определя тези действия като *явления* (mashāhid) и ги изгражда изцяло върху диалозите между персонажите, сред които са младшият офицер, годеницата му и армейският началник. Освен това текстът е придружен с кратки авторски ремарки, уточняващи едни или други детайли и реплики на героите.

Диалогът изпълнява важна функционална роля в сборниците на мароканския писател Мухаммад Шукри (1935–2003) *Луд по розите* (Majnūn al-ward, 1979), *Палатката* (al-Khaima, 1985), *Вътрешният пазар* (al-Sūq al-dākhilī, 1985) и др. В тези произведения превалява естетиката на *жестокия реализъм* (al-wāqī'īya al-qāsiyuwa) и съответно вниманието на писателя е насочено към пресъздаване на негативните явления в живота на хората, намиращи се на дъното на мароканското общество. Сред тях са проститутки, просяци, наркомани и престъпници, които според думите на Мауди Байтар са истинските *герои на нощта* (abṭāl al-layl)¹⁴. Например в разказа *Странният трун* (al-Juththa al-

¹⁴ Bayṭār, Mawdī. *Muḥammad Shukrī fī qīṣaṣ al-Khaima. 'Ālam suflī yaḥtāj ilā laḥza mudī'ia*. Fī: *Al-Ḥayāh*. Al-ʿAdad 13993. London, 2001, §. 16.

gharība, 1971) от втория сборник Шукри се стреми да покаже проявите на равнодушие и жестокост в съвременния свят, където човек се ражда и умира сам. С тази цел той раздробява текста на пет обособени части, които се различават не само по обем, но и по драматична наситеност. Същевременно сюжетно-композиционна цялостност на текста му се осигурява от вътрешната общност на смислите, възникващи от многозначната взаимосвързаност на репликите на персонажите, елементите на авторския коментар и изобразителния фон.

Диалогът заема значителна част от наративното пространство в произведенията на йеменския писател Мухаммад Ахмад Абд ал-Уали (1940–1973) *Цветът на дъжда* (Laun al-maṭar, 1966) и *Нещо, което се нарича носталгия* (Shai' ismuḥu al-ḥanin, 1972). Ако в творбите на Мухаммад Шукри се откроява конфронтацията диалог, чиято структура разкрива противопоставянето на действащите лица и предполага невъзможността им да постигнат взаимно разбирателство, то в разказите на Мухаммад Абд ал-Уали се изпитват не толкова характерите, колкото идеите. Съответно в тях доминира концептуалният диалог, чиято структура отразява разнопосочност на житейските позиции на персонажите.

III.1.3. Лирически разкази

За разлика от творбите, където индивидуалният житейски поток е ориентиран към отразяването на обективния свят и е подчинен на закономерностите му, в лирическите разкази (al-qīṣaṣ al-ghinā'iyūa) чувствено разложената действителност е основен материал за създаването на субективния образ. Съответно наративът се изгражда върху вътрешния монолог. Този тип повествование се откроява в творчеството на ат-Таийб Салих (1929–2009), който е сред знаковите писатели на Североизточна Африка. В разказа *Шена фурми* (Ḥafnat tamr,

1960) писателят пресъздава менталното битие на суданеца в контекста на променящата се действителност. Външносъбитийният му ред е свързан с процеса на социалното разслоение на селяните и разпадането на родово-патриархалния свят. Същевременно събитийното начало се насища с психологизъм и експресия и се трансформира в лирическите ситуации, където на преден план се извежда образът на дядото на героя като стожер на рода и традициите.

Освен авторитарността на аз-повествованието в лирическите разкази се проявява и тенденцията към обективизацията на изображението. Тя се постига чрез сюжетно-композиционните решения в сборниците на алжирския писател ат-Тахир Уаттар (1936–2010). Между тях са *Дим от сърцето ми* (*Dukhān min qalbī*, 1961), *Ударите* (*Al-Ṭaʿanāt*, 1971) и *Мъчениците се връщат тази седмица* (*al-Shuhadāʾ yaʿūdūn hatha al-usbūʿ*, 1974), пресъздаващи живота на алжирците по време на националноосвободителното движение (1954–1962) и първите години на независимостта на страната. В произведенията *Ударите* и *Изпаренията* (*al-Bukhār*), включени във втория сборник, героят се вглежда в лирическия аз от страни. Функционалното раздвояване на образа му на обект и субект на разказването създава усещане за обективността на изображението, а емоционалните преживявания, свързани с разочарованията от следвоенната действителност в Алжир, придобиват сюжетообразуващо значение.

Миналото, паметта и спомените са основни градивни елементи на произведенията на тунизийския писател Изз ад-Дин ал-Мадани (р. 1938 г.). В новелистичните му сборници *Измислени истории* (*Khurāfāt*, 1968) и *Истории на нашето време* (*Min hikāyāt hadha al-zamān*, 1982) доминират личностната проблематика и аз-повествованието. Между тях е разказът *Не си ли спомняш* (*A lā tadhkurīn*, 1967), където героят е представен като раздвоена личност. Вътрешното му раздвояване произтича от осъзнаването на собствените желания и невъзможността да ги реализира.

Той не е в състояние да отхвърли миналото и същевременно не може да се примири с настоящето. Освен това структурата на разказа се отличава с ритмическата организация на материала. Както отделните събитийни елементи се синтезират в сюжета, така и мисловно-чувствените нюанси формират образ-преживяване. Динамиката му се определя от ключовите думи, лайтмотивните изрази и лексическите повторения. Тя се подсилва от графичното оформление на наратива и липсата на препинателни знаци в него. Писателят преднамерено избягва пунктуационните знаци и в разказа *Агресията* (al-ʿUdwān, 1988), за да изрази напрегнатото душевно състояние на героя, който се е отчуждил от семейството и приятелите и е попаднал зад решетките.

В различните модификации на разказа, представени както от традиционните повествования в трето лице, така и от наративите под формата на вътрешен монолог и диалог, се забелязват две основни тенденции. От една страна, в тях проличава авторският стремеж към създаване на концептуално-епическата картина на националното битие за сметка на подтекстовата наситеност. От друга страна, писателите все по-настойчиво се обръщат към детайлното изследване на психологическите процеси, протичащи във вътрешния свят на индивида. Това съответно води до структурните промени в повествователния текст. Фабулата на разказа се разхлабва, а сюжетът придобива контурите на вътрешното движение.

III.2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛНА ПРОЗА

През последните десетилетия на XX век прозаическите жанрове на арабската литература във формално отношение се съотнасят към съответния европейски модел. Те се отличават от предишните наративни образци с усложнената система на вътрешните съединения и взаимовръзки, които организират целокупността на текста. Природата на лабиринта на тези съединения е обусловена от индивидуалния мироглед

на твореца и е подвластна на логиката на времето. Тя представлява особена цялостност, която според думите на Едуар ал-Харрат отразява *новата чувствителност* (al-ḥassāsīya al-jadīda)¹⁵ на авторите и е обърната към самия човек.

III.2.1. Нова чувствителност

Едуар ал-Харрат свързва новата чувствителност на арабските писатели с естетиката на антиреализма (al-lā-wāqī'īya), без да отчита своеобразието на модернизма или постмодернизма като самостоятелни парадигми¹⁶. Според него феноменът на антиреализма се утвърждава в произведенията на писателите, представящи поколението на 60-те и началото на 70-те години и пресъздаващи доминиращите общественно-политически настроения след поражението в Арабско-израелската война през юни 1967 г.

Същевременно творчеството им се определя от редица други изследователи като *модернистко* (ḥadāthī) и *авангардно* (ṭalī'ī) заради иновативната поетика, но по-често се обобщава и се нарича *експериментално* (tajrībī). Това обобщение е продиктувано от своеобразието на самия литературен процес, съпроводен от жанрово-стиловите експерименти на представителите на разнопосочните художествени направления и тенденции, включително и на митологичната проза.

Ако през първата половина на XX век арабските прозаисти като цяло се ориентират към постиженията на европейските литератури, дори когато преработват собственото си културно наследство, то по-нататък те все по-често се връщат към корените си с цел утвърждаване на националната идентичност и осмисляне на бързо променящата се действителност през призмата на устойчивите митологични, фолклорни

¹⁵ Al-Kharrāt, Edwār. *Al-Ḥassāsīya al-jadīda. Maqālāt fī al-zāhira al-qīṣṣaṣīyya*. Bayrūt, 1993.

¹⁶ Al-Kharrāt, Edwār. *Mā warā'a al-wāqī'ī. Maqālāt fī al-zāhira al-lā-wāqī'īya*. Al-Qāhira, 1998.

и класически шаблони. Едни творци се осланят на древните легенди и митове и ги превръщат в основен сюжетен модел на романа или ги въвеждат като микросюжети, които представляват своеобразен аналог на вмъкнатите новели. Други литератори преработват само отделните елементи и мотиви, характерни за средновековната проза, и ги синтезират с модерната литературна техника, свързана с потока на съзнанието, синтеза на реалното и иреалното, асоциативния монтаж и др. Както показва художествената практика на съвременните писатели, архаичният материал може да придобие ново значение и съдържание: социално, политическо, нравствено, философско и др.

III.2.2. Между условност и реалност

Романът *Децата от нашия квартал* (Awlād ḥāratinā) е емблематичен както за творчеството на самия Наджиб Махфуз, така и за арабската проза като цяло. За първи път тази творба е публикувана в египетския вестник *ал-Ахрам* през 1959 г., но ѝ е наложена цензура. Като отделно издание *Децата от нашия квартал* излиза в Ливан през 1967 г., а в Египет – едва през 1994 г., след като произведението е било преведено на много езици. Писателят стилизира творбата си в духа на средновековните арабски фолклорни романи като цикъл разкази или легенди за три поколения от рода Джабалаюи.

За разлика от трилогията *Байн ал-касрайн* действието в *Децата от нашия квартал* не се вмества в конкретни хронологически рамки. Времето и пространството придобиват в повествованието универсален характер. Хронотопът му преминава от личностните психологически измерения към социалните и историческите, а от тях – към сферата на вечното. Същевременно в романа на преден план се извежда проблемът за социалната справедливост. Махфуз свързва разрешаването му с научния прогрес и нравствеността на човека, както и със стремежа да се

доближи до Абсолюта или до най-висшия идеал, в който се сливат духовните и обществените начала.

С тази цел писателят се обръща към историята на възникването на юдаизма, християнството и исляма и я представя като резултат от дейността на великите личности, притежаващи чувство за справедливост и изпълнени със състрадание и любов към хората. Обръщайки се към кораничните и библейските архетипове (Моисей, Христос, Мухаммад и др.), той търси опора и съзвучие със съвременното светоусещане. Това му позволява да покаже течението на времето и взаимовръзката между миналото, настоящето и бъдещето, и да онагледя идеята за единството на нравствените и религиозните ценности като отправна точка за дефиниране на доброто и злото и като необходимо условие за постигането на хармоничния мироглед.

Елементите на художествената условност създават допълнително рефлексивно ниво в произведенията на ливанеца Михаил Нуайма (1889–1988) *Последният ден* (al-Yaum al-akhīr, 1965), *Спомените на Аркаш* (Mudhakkirāt al-Arqash, 1949) и *Книгата за Мирдад* (Kitāb Mirdād, 1952). В поетиката им самосъзнанието на индивида е структурна основа на художествения образ и е начин за най-пълното разкриване на неговото аз. Писателят му придава философско звучене и чрез него реализира своето разбиране на човешката личност, която не може да живее без ясно определена цел. Затова той моделира процеса на самоосъзнаването като търсене на всеразрешаваща идея и на единен принцип, който организира живота и му придава смисъл и целенасоченост.

Подобно на Михаил Нуайма сирийската писателка Гада ас-Самман (р. 1942 г.) представя условния модел на действителността в *Бейрут 75* (Bayrūt 75, 1975) и *Кошмарите на Бейрут* (Kawābīs Bayrūt, 1976). В тези произведения авторката пресъздава картините от Гражданската война в Ливан (1975–1990), като се обръща към последните предвоенни и първите военни години, съпроводени от задълбочаване на социално-

политическата криза в страната. При това тя се осланя върху легенди, митове и фантасмагории, за да открие социалните и националните предпоставки на тези конфликти в обществото.

III.2.3. От документа към стилизацията

Египетският писател Юсуф ал-Каийд (р. 1944 г.) се осланя не само на фолклорното наследство, но и на документалните извори в романа *Това се случва сега в Египет* (Yaḥduth fī Miṣr al-āna, 1977) с цел да разоблачи механизма на официалната митология в периода на управлението на Ануар Садат (1970–1981). Той проецира резките промени в политическата обстановка в страната върху ежедневието на селяните, които са хванати в капана на бедността и са зависими от прищевките на местните управници.

В творбата му се открояват два плана, които се допълват помежду си и непрекъснато си взаимодействат. Първият план е фарсов и е свързан със слуховете за евентуалното пристигане на президентския кортеж в селото. Новината предизвиква особен ентузиазъм у местния елит, който започва да гради амбициозни планове. Другият план е трагичен и разкрива премеждията на селянина ад-Дабиш, станал жертва на жесток побой. Писателят показва света на зловещия абсурд, където очевидното е мнимо, а мнимото е очевидно. В този свят могат да бъдат поставени под съмнение не само правата на човека, но и самият факт на съществуването му.

Широка литературна известност на палестинския писател Емил Хабиби (1922–1996) донася романът *Странните случки, свързани с изчезването на Саид Абу ан-Нахс ал-Муташаил* (al-Waqā'ī' al-gharība fī ikhtifā' Sa'īd Abī al-Naḥs al-Mutashā'il, 1974), където се преплитат отделните похвати на класическата макама, фолклорния роман и приказките от сборника *Хилядя и една нощ*. Сред другите му наративни стратегии е *интертекстуалността* (al-tanāṣ), която се проявява в

наситеността на текста с алюзиите и препратките към историческите, религиозните и литературните източници.

Подобно на творбата на Юсуф ал-Каийд в *Странните случки, свързани с изчезването на Саид Абу ан-Нахс ал-Муташаил* присъстват два аспекта на повествованието. Първият аспект е фабулен и отразява битието на човека, който се е превърнал в играчка на безличните авторитарни сили и е загрижен за оцеляването си, а вторият аспект моделира целия универсум и е митологичен. Тяхната органична взаимовръзка се постига благодарение на това, че включените в сюжета събития представляват елементите на разгърнатата метафора. Тя притежава признаците на стилистичната маркираност и осигурява структурно-семантичното единство на наратива.

Заглавието на творбата се възприема като структурен връх на конструкцията, изградена върху сюжетната метафора. За нея е характерно разрастването на семантичния обем на думата. *Странните случки* се оказват реални и са свързани с героя под името *Саид* (щастлив), фамилията *ан-Нахс* (нещастник) и прозвището *ал-Муташаил* (оптимист-песимист). Писателят разкрива личното битие на този герой в контекста на значимите събития от миналото и съвременността и показва как се формира характера на палестинеца под влияние на житейските условия и историческите обстоятелства, които го правят оптимист и песимист едновременно.

Проблемите, свързани с историческите корени и народната памет като духовна първооснова на нацията, са актуални в произведенията на египетския писател Джамал ал-Гитани (1945–2015). Той се вдъхновява от средновековната арабска литература и историография още в ранните си творби. Например в сборника *Записките на младежа, живял хиляда години* (Aurāq al-shābb ‘āsha alf ‘amm, 1969) и в романа *аз-Зайни Баракат* (al-Zaynī Barakāt, 1971) писателят се осланя на историческата хроника

Чудните цветя сред събитията през изминалите векове (Badā'i' al-zuhūr fī waqā'i' al-duhūr) на египетския учен Мухаммад ибн Ийас (1448–1522).

В жанрово отношение творбата *аз-Зайни Баракат* напомня притча с назидателен характер и може да се определи като роман-парабола, който пресъздава битието на средновековните египтяни, но е отправен към съвременната действителност. Освен това романът се отличава с фрагментарната си структура, а фабулата му е изградена върху събитията, които са споменати в съчинението на Ибн Ийас и са свързани с вътрешните раздори сред мамлюкските емири и отслабването на властта им на прага на османската инвазия в началото на XVI в. Самото повествование е стилизирано в духа на средновековните текстове и е центрирано около съдбата на един от най-висшите чиновници в султанския двор аз-Зайни Баракат ибн Муса, който се проявява като властолюбив човек и е готов да служи на различни режими и идеологии заради користните си интереси.

III.2.4. Фолклорно-митологични мотиви

В романа *Палестинска свадба* ('Urs filastīnī, 1969) сирийският писател Адиб ан-Нахауи (1926–1998) повдига темата за запазване и продължаване на рода в условията на арабско-израелската война. Сюжетът на творбата му възхожда към епическия архетип и се основава върху традиционния приказен мотив, свързан със сватбената подготовка, пътуването и изпитанията на годеника. Мястото на романното действие е палатков лагер, обитаван от жителите на палестинското село ал-Басса. В очакване на празничното събитие бежанците украсяват лагера с двадесет и три светещи фенера. Техният брой е символичен и съвпада с годините на палестинската съпротива и с възрастта на героя Фахд. Младежът тръгва на път с цел да получи благословията на бащата на Фатима и не подозира, че той отдавна не е сред живите. Когато напрегнатото очакване достига своята кулминация, Фатима разбира, че годеникът ѝ е

убит на бойното поле. Без да пролее сълза, девойката взема оръжието и хладнокръвно започва да стреля във въздуха в чест на загиналия. За обитателите на лагера смъртта е неизбежна по пътя към свободата. Те са готови да се бият до последна капка кръв.

Името на Ибрахим ал-Куни (р. 1948 г.) се асоциира с постиженията на модерната либийска литература. Той е автор на повече от осемдесет книги, в които реалността се преобразява с помощта на магията на човешкото съзнание. Сред новелистичните му сборници са *Извънредната молитва* (al-Ṣalā khārij niṭāq al-auqāt al-khamsa, 1974), *Глътка кръв* (Jur'ā min dam, 1983), *Ретамово дърво* (Shajarat al-ratam, 1986)¹⁷, *Клетката* (al-Qafaṣ, 1991) и др., където пустинята е една от основните пространствени митологеми и е част от идентичността на *туарегите* (al-ṭawāriq/al-tawāriq), живеещи в съседство с много други берберски племена. Като носители на митологичното съзнание тези рицари на пустинята свързват своя произход с легендарната царица Тин Хинан и асоциират великата Сахара с наместница на Господа на земята, която стриктно изпълнява волята му¹⁸. За тях границите между *живото* (al-ḥayū) и *неживото* (al-lā ḥayū), между *скритото* (al-bāṭin) и *явното* (al-zāhir) не съществуват. Те живеят според законите на природата и повелите на дедите си, като почитат прорицателите и вярват в антропоморфните духове.

Художествените светове на фантазията и реалността взаимно се проникват и в произведенията на сирийския писател Закария Тамир (р. 1931 г.). Първият му новелистичен сборник *Цвиленето на белия кон* (Ṣahīl al-jawād al-abyaḍ) се появява през 1960 г. в Бейрут, а последният сборник *Таралежът* (al-Qunfudh) – през 2005 г. в Лондон, където авторът емигрира през 1981 г. Въпреки че творбите му се публикуват през различни години и изначално не образуват единно цяло,

¹⁷ Ретам (бяла метла) е с увиснали тънки клони и прилича на плачеща върба.

¹⁸ Al-Kūnī, Ibrāhīm. *Al-Khurūj al-awwal ilā waṭan al-ru'a al-samāwiyya*. Bayrūt, 1992, ṣ. 52.

структурно-семантичното им единство се обуславя от мотивите, свързани с наративната топка на архаичните дискурси. Сред тези мотиви се откроява мотивът за *омагьосаното място* (al-makān al-maṣḥūr), контрастиращ с традиционния мотив за *руините* (al-aṭlāl).

За разлика от архетипа на руините, който според Хилари Килпатрик е синоним на спомените за изминалите любви и възхожда към предислямската арабска поезия¹⁹, мотивът за омагьосаното място е представен широко във вълшебните приказки, където нечистата сила действа под формата на дяволи, магьосници и др. Подобно на митопоетичното пространство, непосредствено свързано с архаичното съзнание, омагьосаното място в разказите на Тамир придобива основните признаци на материалния свят и съществува като реалност, а не като видимост, която е подобна на реалността на сънищата и халюцинациите.

Условността на границите между този и онзи свят, неопределеността на статута на този свят, който изглежда незащитен от експанзията на нечистата сила, обуславя различни пространствени метаморфози в творбите на Тамир. В измамното пространство героите му често се отклоняват от пътя, тъй като различните изкушения, видения и миражи ги дебнат на всяка крачка. По директен или индиректен начин те потвърждават зловещото присъствие на демоничните сили. Същевременно в художествено преобразения свят проличават и контурите на съвременната сирийска действителност, и личността на самия писател, който се осланя на мотивите и образите на митологическото наследство, за да открие своеобразието и многоплановостта на националния живот.

¹⁹ Kilpatrick, Hilary. *Literary Creativity and the Cultural Heritage: the Aṭlāl in Modern Arabic Fiction*. In: *Tradition, Modernity and Postmodernity in Arabic Literature. Essays in honor of Professor Issa J. Boullata*. Ed. by Kamal Abdel-Malek and Wael Hallaq. Leiden; Boston; Köln, 2000, p. 43.

Експериментаторството на арабските писатели не е самоцелно и е предизвикано от новата им чувствителност особено след юнските събития през 1967 г. Те разрушават установените канони и се отказват от критериите на единния стил, асоцииращ се с парадигмата на реализма с ярко изразените социални детерминанти. Експериментаторските им нагласи отразяват общия стремеж към утвърждаването на собствената си национална и творческа идентичност въз основа на противопоставянето на идеологическите и литературните щампи, както и чрез преосмислянето на средновековното наследство.

III.3. МНОГООБРАЗИЕ НА ДИСКУРСИТЕ

Развитието на арабската проза в края на XX и началото на XXI век се характеризира с пъстрота на жанрово-стиловите течения и направления. Като сложно организирана художествена система тя има открит и динамичен характер и същевременно се отличава с вътрешното си единство. Целостта ѝ се осигурява чрез взаимодействието на различни дискурси, пресъздаващи битието на човека и света в съответствие с индивидуалния опит и мироглед на писателя. Както отбелязва Абдалла Абу Хайф, един и същи арабски автор може да използва различни дискурсни стратегии при изграждането на творбите си и да се извява едновременно като сюрреалист, реалист, романтик или екзистенциалист²⁰. Именно тази индивидуална природа на художественото слово допълва съществуващите закономерности и антизакономерности в динамиката на развитието на съвременната арабска словесност. До голяма степен те са обусловени от доминиращата в литературата концепция за човека, която изразява светогледа на автора и отношението на героя му към заобикалящата го действителност и към самия себе си.

²⁰ Hayf, ‘Abd Allāh Abū. *Al-Qiṣṣa al-qaṣīra fī Sūriya min al-taqlīd ilā al-ḥadātha*. Dimashq, 2006. <<<http://www.syrianstory.com/comment30.htm>>>

III.3.1. Концепция за човека

През първата половина на миналия век концепцията за човека в арабската художествена проза е свързана с историята за младия герой, израснал и възпитан от патриотичната идеология, легендите и преданията за славното минало на предците. Житейският му път е озарен от романтичния блясък на мита за всеобща свобода, суверенитет и процъфтяване на страната. Съответно писателският интерес е насочен към изображението на човека, който се формира под въздействие на външните социо-културни фактори и вследствие на природните дадености. Равен на самия себе си, той постъпва според логиката и диалектиката на характера си и успява да запази своята индивидуалност и неповторимост, въпреки житейските перипетии и душевните противоречия. Към края на века тази концепция претърпява определени метаморфози и човешките възможности започват да се оценяват от писателите все по-малко оптимистично. Периодът, обхващащ последните десетилетия на XX и началото на XXI век, може да се определи като епоха на сбогуване с илюзиите и на загуба на утопическите енергии.

III.3.2. Модернистки и постмодернистки дискурс

Досега литературният герой се е ориентирал в реалността и е определял мястото си в нея, като е противопоставял различни понятия и ги възприемал като бинарни и градуални опозиции. Но в съзнанието му постепенно се руши и изчезва системата на символичните противоположности, а самият принцип на опозицията загубва своето значение и актуалност. Разрушаването се разпростира подобно на взривната вълна и обхваща всички основни параметри на наративното пространство, включително причинно-следствените закономерности и дори личността като мерило за целостността на света. Във връзка с това на преден план в редица творби се издига процесът на трансформацията

му, свързан с последователното преминаване към първозданното безформено състояние и със загубата на ясните мирогледни ориентири на персонажите. Откъсната от пространствено-времевия континуум, новата реалност се запълва с първичните архетипи и символите, напомнящи за хтоничните сили.

Процесът на деконструкцията на светогледните и естетическите координати се наблюдава в произведенията на иракчанина Шакир ал-Анбари (р. 1957 г.), както и в творбите на сирийците Лайла Сая Салим (р. 1933 г.), Уалид ал-Ихласи (р. 1935 г.), Мухаммад Абу Худур (р. 1937 г.), Гассан ал-Джабаи (р. 1952 г.), Рабаб Хилал (р. 1963 г.) и др., в които категорията *време-пространство* (*zamaḳān*) се оказва неустойчива, а общоприетите екзистенциални и ценностни критерии се размиват. Симптоматично, че в творбите на сирийските литератори Сами Хамза (р. 1948 г.), Гассан Хана (р. 1948 г.) и Бади Сакур (р. 1949 г.), публикувани в началото на нашия век, социалните и общочовешките връзки отново се нарушават или изобщо отсъстват. Въпреки че се насочват към модернистския дискурс, арабските писатели напълно не игнорират действителността и пресъздават такава субективна реалност, в която истината, времето, пространството и ценностите придобиват релативистично значение. Съответно наративите им се градят върху алюзиите, реминисценциите и вътрешния монолог, който се трансформира в потока на съзнанието.

За разлика от авторите, създаващи модела на субективния свят през призмата на съзнанието на рефлектиращия герой, катарската писателка Худа ан-Наими (р. 1966 г.) се обръща към постмодернистката поетика и представя действителността като псевдореалност в новелистичните сборници *Съд за съхраняване на антимонита*²¹ (*al-Muḳḳūla*, 1997), *Жена* (*Unthā*, 1998), *Суети* (*Abāṭīl*, 2001) и др. Животът на персонажите ѝ изглежда като една игра, където могат да се променят правилата и

²¹ Антимонитът се използва в козметиката за потъмняване на миглите и веждите.

ходовете и да се синтезират кодовете на различни култури. Например в разказа *Лайла и аз* (Laylā wa anā) Худа ан-Наими актуализира сюжета на приказката за *Червената шапчица* и пренася действието в наши дни. Гейл Рамси определя това произведение като палимпсест – проекция на хипотекста за *Червената шапчица*²² по аналогия с ръкописа, чието оригинално съдържание се изчиства, за да бъде изписан нов текст.

Въпреки разнообразието на темите, сюжетите и жанрово-композиционните особености модерните и постмодерните произведения на арабските писатели, публикувани в края на ХХ и началото на ХХІ век изразяват светоусещането на човека, който не само изчерпа утопическите енергии, но и отдели себе си от обкръжаващата го реалност.

III.3.3. Реалистически дискурс

Основополагащият за естетиката на реализма принцип на социално-историческия детерминизъм определя особеностите на творчеството на иракските писатели Хайсам Мухсин ал-Джасим (р. 1962 г.) и Абд ал-Илла Абд ал-Кадир (р. 1940 г.), които актуализират традиционните композиционни и изразителни похвати, за да пресъздадат съвременното битие на съотечествениците си в Ирак. В новелистичния сборник *Може би ще изгрее зората* (Rubbamā yaṭlaʿ al-fajar, 2002) ал-Джасим описва действителността през последните години на режима на Саддам Хусейн (1979–2003) и въвежда аз-повествованието в разказите *Гарваните* (al-Ghirbān) и *Дъждовно утро в Ур* (Ṣabāḥ mumṭir fī Ūr), като постулира правдоподобие на изображението. Разказът *Безличен град* (Madīna bi-lā alwān, 2008) от едноименния сборник на Абд ал-Илла Абд ал-Кадир представлява традиционно повествование и пресъздава атмосферата на хаос, разруха и религиозна нетърпимост в страната след свалянето на Саддам Хусейн от власт. Авторската позиция в произведенията им се

²² Ramsay, Gail. *The Past in the Present: Aspects of Intertextuality in Modern Literature in the Gulf*. In: *Intertextuality in Modern Arabic Literature since 1967*. Durham, 2006, p. 185.

изразява чрез образите на положителните герои, които невинаги са изведени в центъра на повествованието. Те упражняват различни професии и изповядват различни религии, но ги обединява любовта към земята и родината.

Взаимотношенията между автора и героя предполагат не само тяхното идейно единение, но и противопоставянето им. При това позицията на автора може да се изразява индиректно и да се съдържа в подтекста, метафората или иронията. В новелистичния сборник на емиратката от палестински произход Амал Исмаил (р. 1982 г.) *Защото тя не умира* (Li-annahā lā tamūt, 2005) самите ситуации се оказват индикатори на авторското оценъчно отношение. Като ирония на съдбата се възприема сюжетът на разказа *Хлебарката* (al-Ṣurṣūr), където героят се захваща с отглеждане на хлебарки и е изцяло погълнат от грижите за тях след пенсионирането си. Според него тези насекоми са непретенциозни и безобидни, но всяка секунда се намират на границата между живота и смъртта в съседство с човек. Съпругата на героя не може да се примири със странното му хоби и решава да го напусне завинаги.

За разлика от произведенията на Амал Исмаил произведенията на кувейтчанина на Хамад ал-Хамад (р. 1954 г.) отразяват действителността чрез формите, които не са идентични, но са адекватни на житейската реалност. Например книгата му *Мълчаливите пространства* (Misāḥāt al-ṣamt, 1999) се възприема като роман-предупреждение за евентуалните последици от тоталитаризма и в жанрово-тематично отношение напомня *Ние* (1920) на забранения през съветския период Евгени Замятин и *Хиляда деветстотин осемдесет и четвърта* (1949) на Джордж Оруел, пресъздаващи света, където всеки аспект от живота на индивида се контролира от репресивната държава. Подобно на тях ал-Хамад се обръща към фантастическата условност, за да изрази отношението си

към официалната идеология и държавната политика в арабския свят като цяло.

Писателят пренася романното действие в измислената страна *ал-Арабистания* (al-ʿArabistānīya) с цел да покаже негативните явления в държавата, която използва съвременните технологии за манипулиране на хората и за погазване на гражданските им права и достойнство. Историята на жителите на отдалечено пустинно село, на които им били имплантирани електронни микрочипове, предизвиква истинска сензация. Селяните не се надигат на бунт срещу правителството, но отказват да говорят, след като осъзнават, че дори интимният им живот се оказва под тоталния контрол на държавата.

Ако Хамад ал-Хамад възпроизвежда тоталитарния свят чрез условните форми, то в романа *Сградата на Якубян* (ʿImārat Yaʿqūbyān, 2002) египтянинът Аля ал-Асуани (р. 1957 г.) се обръща към традиционните изразни средства, за да представи панорамна картина на обществото в края на миналия век. В тематично и структурно-композиционно отношение произведението му донякъде напомня за *Мирамар* (Mīrāmār, 1967) на Наджиб Махфуз и *Пет гласа* (Khamsat aṣwāt, 1967) на Гаиб Туама Фарман, изградени върху класическия принцип за единството на време, място и действие. На преден план в творбите им са изведени няколко персонажа, които споделят историите си от първо лице и се възприемат като носители и изразители на доминиращите обществени настроения в контекста на революционните събития в Египет (1952) и Ирак (1958).

За разлика от тези романи *Сградата на Якубян* е повествование в трето лице. Мястото на действие е реално съществуваща в Кайро жилищна сграда, където писателят е притежавал кабинет и е практикувал зъболекарската си професия. Както посочва самият автор, тя е построена през 30-те години от арменския бизнесмен Якубян и е

обитавана от преуспели египетски семейства и чужденци²³. С течение на времето сградата претърпява различни трансформации и нововъведения. Таванските ѝ складови и перални помещения се преоборудват в жилища и се отдават под наем на бедняците, които успяват да поберат многобройните си семейства в тесни и неугледни бараки. Личните истории на обитателите и посетителите на тази сграда се развиват паралелно, но понякога се преплитат или се раздалечават. В своята съвкупност те представят умален модел на обществото, което според автора се разпада заради корупцията и липсата на демокрация²⁴.

III.3.4. Сантиментално-романтически дискурс

За разлика от ироничния и понякога дори саркастичен стил на Аля ал-Асуани творчеството на редица жени писатели се характеризира със сантиментално-романтично начало. В новелистичните сборници на кувейтчанката Лайла Мухаммад Салих (р. 1950 г.), йорданката от палестински произход Сана Шалян (р. 1977) и сирийките Мари Рашу (р. 1942 г.), Балсам Мухаммад и Сюзан Хауатими се откроява типичният за сантиментализма култ към чувството, който се оказва мерило за доброто и злото. Той обуславя основната стратегия на взаимоотношенията между автор, наратор, герой и читател в повествованията, водени предимно в първо лице.

По този начин светоусещането на жената се моделира отвътре и съответно проблематиката е свързана с женската съдба. Същевременно историите на героините, разказани от самите тях, се превръщат в истории на чувствата, тъй като се разкриват не толкова чрез събитията, колкото чрез чувствата, свързани с тези събития. При това характерът на диалога с читателя е напълно доверителен и откровен и съответства на целевата установка на авторките да пресъздадат чувствения свят на

²³ Al-Aswānī, 'Alā'. *Imārat Ya'qūbyān*. Al-Qāhira, 2002, ș. 20-21.

²⁴ Пак там, с. 282.

индивида като битие, където действието наистина се извършва и се преживява²⁵.

Ако се използва дефиницията на Сабри Хафиз относно творби, публикувани от писатели жени²⁶, то новелистичните сборници *Въпрос на време* (Mas'alat waqt, 2010) на кувейтчанката Хая ал-Фахд (р. 1956 г.) и *Момче на покрива* (Şabīy 'alā al-saḥḥ, 2007) на оманката Джоха ал-Харси (р. 1978 г.) представят не *женствения* (feminine), а *женския* (female) дискурс. Феминистките им идеи обаче не се декларират открито, но се съдържат в имплицитен вид в самите текстове. В редица разкази те избират мъже като главни герои и се обръщат към повествованието в трето лице. При това авторската им позиция се изразява чрез субективната оценка на персонажите, които обикновено се намират в конфликтни отношения с действителността. Въпреки различията си героите на Хая ал-Фахд и Джоха ал-Харси са романтици. Те мъчително преживяват разрыва между мечтата и реалността, но копнежът им да се измъкнат от капана на живота невинаги прераства в действие.

Произведенията на арабските писатели, публикувани в края на ХХ и началото ХХІ век се различават както по своите стилови, тематични и формални особености, така и с разнообразието на художествените дискурси. Едни автори разкриват многопластовостта на битието чрез пресъздаване на конкретно-историческия модел на действителността, в която съдбата на отделния човек е свързана със съдбата на социума или човечеството като цяло. Други писатели показват релативистичната картина на света, където понятията дискретност и променливост стават значими, а представите за времето и пространството придобиват екзистенциален характер.

²⁵ Бахтин, Михаил. *Заметки. Литературно-критические статьи*. Москва, 1986, с. 511.

²⁶ Hafez, Sabry. *Sexual Politics and Narrative Strategies in Modern Arabic Literature*. In: *Alternation*, 1995, pp. 15-39. <<<http://alternation.ukzn.ac.za/docs/02.2/03%20Haf.pdf>>>

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Ускореното развитие на арабската художествена проза през втората половина на XIX и първата половина на XX век е съпроводено от наслявяването на разнородни структурни и стилистични елементи, присъщи за различни типове литератури. Полистадиалният ѝ характер се проявява чрез възраждането на класическите образци на средновековната арабска словесност и адаптацията на жанровите форми на чуждите литератури, чиито постижения се преосмислят през призмата на модернизирания религиозен мироглед. Въпреки различията във формалните, жанровите и тематичните характеристики, нарративните произведения на арабските възрожденци изпълняват обща просветителска функция. Творчеството на възрожденците, а след това и на обновителите, обединяващи представителите и последователите на новелистичната школа и университетското поколение, допринася за формирането и развитието на арабската художествена проза от модерен тип. Писателите не само разширяват жанрово-тематичния ѝ диапазон, но се опитват да намерят адекватна повествователна техника в съответствие с доминиращите тенденции в литературата, които са свързани с ориентацията към една обща идея и линейния принцип на повествователната структура, както и с естествеността и непосредствеността на изказа.

Коренните промени в сферата на културата, преживяла предколониалния и колониалния период, обуславят интензификацията на общоарабския литературен процес. Сплотяването на литераторите въз основа на единството на творческите интереси, изработването на нови художествени критерии и ценностни ориентири, а също така и обективните обществено-политически условия способстват за постигането на качествено нов етап в развитието на арабската художествена проза през постколониалния период. В процеса на

еволюцията на прозаическите жанрове границите между елитарната литература, предназначена за високообразования читател, и масовата литература, обърната към най-широки слоеве от населението, се размиват във връзка с повишаването на нивото на грамотността в арабските държави като цяло. Прозаиците, започващи творческия си път през последните десетилетия на XX и началото на XXI век, представят различни литературни направления и географски ширини. В съвременния художествен процес наред с творците от Северна Африка и Близкия изток активно са въввлечени писателите от Персийския залив: Кувейт, Катар, Оман, Обединените арабски емирства и др., където наративните жанрове векове наред са били в периферията на литературата.

В арабската художествена проза възниква нов тип психологизъм, обусловен от трансформацията на идеологическите и естетическите ориентири на модерния човек. Задълбочава се философското осмисляне на действителността, обуславящо разширяването на художественото пространство и намаляването на динамизма на външносъбитийния ред. Освен това се формира нов повествователен модел, който се характеризира с нарушаването на линейното протичане на времето, изкривяването на пространствено-времевите връзки, смесването на културните кодове, използването на интертекстуалните алюзии и реминисценции. Жанрово-стиловите експерименти, придружени със засилването на художествената условност, разрушават традиционните канони и идеологическите щампи и спомагат за диверсификацията на съвременния литературен процес, чиито промени се структурират предимно от парадигмите на реализма, модернизма и постмодернизма.

От една страна, творческите търсения на арабските прозаисти се проявяват в осланянето на съществуващата в националната култура силна духовна интенция, която позволява да се запази йерархията на ценностите от нравствен и религиозен характер. От друга страна, тези

търсения са свързани със стремежа им да се открие нов ракурс на изображението и нов начин на повествованието както въз основа на актуализацията на собственото средновековно наследство, така и чрез опитите да се пренесат утвърдените в световната литература наративни форми и стилове на арабската почва. Многообразието на художествените им дискурси и стратегии свидетелства, че съвременната арабска проза не е изолирана от търсенията на другите литератури и се намира в състояние на непрекъснато обновление и промени.

ЦИТИРАНА В АВТОРЕФЕРАТА ЛИТЕРАТУРА

- Allen, Roger. *The Beginnings of the Arabic Novel*. In: *Modern Arabic Literature*. Ed. by Badawi M.M. Cambridge, 1992.
- Al-Aswānī, ‘Alā’. *‘Imārat Ya‘qūbyān*. Al-Qāhira, 2002.
- Bayṭār, Mawdī. *Muḥammad Shukrī fī qiṣaṣ al-Khaima*. *‘Ālam suflī yaḥtāj ilā laḥza mudī‘ia*. Fī: *Al-Ḥayāh*. Al-‘Adad 13993. London, 2001.
<<http://daharchives.alhayat.com/issue_archive/Hayat_INT/2001/7/8>>
- El-Enany, Rasheed. *Mahfouz: A Great Novel and a Wanting Translation*. In: *Third World Quarterly*. Vol. 13, No. 1, 1992.
- Hafez, Sabry. *The Genesis of Arabic Narrative Discourse. A Study in the Sociology of Modern Arabic Literature*. London, 1993.
- Hafez, Sabry. *The Transformation of Reality and the Arabic Novel’s Aesthetic Response*. In: *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*. Vol. LVII, Part 1. London, 1994.
- Hafez, Sabry. *Sexual Politics and Narrative Strategies in Modern Arabic Literature*. In: *Alternation*, 1995.
<<<http://alternation.ukzn.ac.za/docs/02.2/03%20Haf.pdf>>>
- Ḥaqqī, Yaḥyā. *Fajr al-qiṣṣa al-qaṣīra fī Miṣr*. Al-Qāhira, 1975.
- Haywood, John. *Modern Arabic Literature 1800-1970*. London, 1971.
- Hayf, ‘Abd Allāh Abū. *Al-Qiṣṣa al-qaṣīra fī Sūrīya min al-taqlīd ilā al-ḥadātha*. Dimashq, 2006.
<<<http://www.syrianstory.com/comment30.htm>>>
- Idrīs, Suhail. *Risālat al-ādāb*. Fī: *Al-Ādāb*. Al-‘Adad 1. Bayrūt, 1953.
- Al-Khāqānī, Ḥamīd. *Tatawūr lughat al-qiṣṣa wa ru’yatuhā li-l-wāqī‘*. In: *Al-Thaqāfa al-jadīda*. Al-‘Adad 11. Dimashq, 1987.

- Al-Kharrāt, Edwār. *Al-Ḥassāsīya al-jadīda. Maqālāt fī al-zāhira al-qiṣṣaṣiyya*. Bayrūt, 1993.
- Al-Kharrāt, Edwār. *Mā warāʿa al-wāqīʿ. Maqālāt fī al-zāhira al-lā-wāqīʿiyya*. Al-Qāhira, 1998.
- Kilpatrick, Hilary. *The Egyptian novel from Zaynab to 1980*. In: *Modern Arabic Literature*. Ed. by Badawi M.M. Cambridge, 1992.
- Kilpatrick, Hilary. *Literary Creativity and the Cultural Heritage: the Aṭlāl in Modern Arabic Fiction*. In: *Tradition, Modernity and Postmodernity in Arabic Literature. Essays in honor of Professor Issa J. Boullata*. Ed. by Kamal Abdel-Malek and Wael Hallaq. Leiden; Boston; Köln, 2000.
- Al-Kūnī, Ibrāhīm. *Al-Khurūj al-awwal ilā waṭan al-ruʿa al-samāwiyya*. Bayrūt, 1992.
- Monteil, Vincent. *Anthologie bilingue de la littérature arabe contemporaine*. Beyrouth, 1961.
- Moosa, Matti. *The Origins of Modern Arabic Fiction*. Boulder & London, 1997.
- Najm, Muḥammad Yūsuf. *Al-Qiṣṣa fī al-adab al-ʿarabī al-ḥadīth*. Al-Qāhira, 1952.
- Ramsay, Gail. *The Past in the Present: Aspects of Intertextuality in Modern Literature in the Gulf*. In: *Intertextuality in Modern Arabic Literature since 1967*. Ed. by Luc Deheuvelds and others. Durham, 2006.
- Starkey, Paul. *Commitment*. In: *Encyclopedia of Arabic Literature*. Ed. by Meisami J.S. and Starkey P. London & New York, 1998.
- Ṭaha Badr, ʿAbd al-Muḥsin. *Ṭaṭawwur al-riwāya al-ʿarabiyya fī Miṣr. 1870–1938*. Al-Qāhira, 1968.
- Бахтин, Михаил. *Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет*. Москва, 1975.
- Бахтин, Михаил. *Заметки. Литературно-критические статьи*. Москва, 1986.
- Лихачев, Дмитрий. *Против дилетантизма в изучении Слова о полку Игореве*. В: *Исследования Слова о полку Игореве*. Ленинград, 1986.
- << http://www.lihachev.ru/pic/site/files/fulltext/Protiv_dilet_Slovo.pdf>>

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

1. Райханова, Баян. Возвращаясь к источнику, или один взгляд на марокканскую литературу. В: *Абсаттар Дербисали и вопросы востоковедения и духовности*. Издательство Казахского университета. Алматы, 2007, с. 370-374. ISBN 9965-30-418-1.
2. Rayhanova, Baian. On the Background of Modern Syrian Prose. В: *Арабистика и ислямознание. Студии по случай 60-годишнината на доц. д.ф.н. Пенка Самсарева*. Том 2. Под ред. на С. Евстатив и др. Университетско издателство «Св. Климент Охридски». София, 2003, с. 262-272. ISBN 954-07-1817-1.
3. Rayhanova, Baian. Convention and Reality in Modern Arabic Prose. In: *The Arabist. Budapest Studies in Arabic*. Proceedings of the 20th Congress of the Union Européenne des Arabisants et Islamisants. Ed. by K. Dévényi. Vol. 24-25, Part I. Budapest, 2002, p. 145-156. ISSN 0239-1619.
4. Райханова, Баян. Нравствената проблематика в съвременния арабски роман. В: *Арабистика и ислямознание. Студии по случай 60-годишнината на проф. д.и.н. Йордан Пеев*. Съст. Цв. Пашова и др. Университетско издателство «Св. Климент Охридски». София, 2001, с. 126-138. ISBN 954-07-1555-5.
5. Райханова, Баян. Съвременна сирийска проза. Поглед отдалеч. В: *Списание на университет ал-Баас*. Том 20, № 1. Хомс, 1998, с. 263-273.
[Rayḥanūfā, Baiān. Nazra ilā al-nathr al-‘arabī al-sūrī min bu‘d. Fī: *Majallat jāmi‘at al-Ba‘ath*. Al-Mujallad 20, No. 1. Ḥimṣ, 1998, ṣ. 263-273].
6. Rayhanova, Baian. Some Tendencies in the Development of the Syrian Novel of the Fifties and the Sixties. In: *Proceedings of the 17th Congress of the Union Européenne des Arabisants et Islamisants*. Ed. by W. Madelung and others. Thesa. Saint Petersburg, 1997, p. 219-226.
7. Rayhanova, Baian. On the Question of the Tradition in Modern Syrian Prose. *The Arabist. Budapest Studies in Arabic*. Proceedings of the 14th Congress of the Union Européenne des Arabisants et Islamisants. Ed. by A. Fodor. Vol. 15-16, Part II. Budapest, 1995, p. 195-202. ISSN 0239-1619.

ПРИНОСИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

1. Обобщава и систематизира актуалната научно-критическа литература, публикувана през 90-те години на XX и началото на XXI век на арабски, английски, немски, френски и руски език.
2. За първи път в световната ориенталистика изгражда цялостна концепция за съвременната арабска проза, като проследява формирането и развитието ѝ от втората половина на XIX до началото на XXI век.
3. Изтъква особеностите на трансформацията на арабската проза от средновековен тип към модерен в контекста на нарастващото влияние на Запада в региона.
4. Разкрива новите принципи на художественото мислене в неокласическата проза, представена от пътеписите, макамите и синкретичните творби.
5. Откроява спецификата на възрожденския роман и функционирането му в преходната епоха, характеризираща се с експанзията на преводната художествена литература.
6. Проследява формирането на прозаическите жанрове и диференциацията им в творчеството на обновителите, което допринася за появата на оригиналната художествена проза с модерно звучене.
7. Анализира феномена на ангажираната проза, асоцииращ се с новия реализъм, както и литературно-критическата му рефлексия през 50-те години на XX век.
8. Изследва жанровите трансформации на разказа през 60-те и 80-те години на XX век и откроява две основни тенденции в развитието му, свързани със задълбочаването на психологизма и създаването на концептуално-епическата перспектива.
9. Изяснява своеобразието на експерименталната проза, разрушаваща каноните на реалистическата литература и засилваща художествената условност през втората половина на 60-те и първата половина на 90-те години на XX век.
10. Разкрива многообразието на художествените дискурси от края на XX и началото на XXI век като свидетелство за диверсификацията на литературния процес, чиято динамика се структурира предимно от парадигмите на реализма, модернизма и постмодернизма.

11. Запълва сериозна ниша в световната ориенталистика и може да послужи като основа и стимул за по-нататъшни изследвания в областта на арабската литература, както и на други източни литератури в сравнително-типологичен аспект.